Голові разової спеціалізованої
вченої ради
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
доктору юридичних наук, професору,
професору кафедри
кримінально-правової
політики та кримінального права
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
Дудорову Олександру Олексійовичу

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора юридичних наук, професора
Бабікової Олени Сергіївни на дисертацію Лисак Ангеліни Андріївни
«Принцип верховенства права в кримінальному праві»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії
з галузі знань 08 «Право» спеціальності 081 «Право»

Актуальність обраної теми дисертації обумовлена зростаючою роллю принципу верховенства права у формуванні та функціонуванні сучасної правової системи, а також необхідністю його належного осмислення у сфері кримінального права. В умовах трансформації національного права, активізації євроінтеграційних процесів та посилення орієнтації на міжнародні стандарти захисту прав людини особливого значення набуває забезпечення узгодженості кримінально-правових норм із вимогами принципу верховенства права. Крім того, обрана дисертанткою тема відзначається тим, що у сучасних умовах, коли Україна протистоїть збройній

КИЇВСЬКИЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
Вх. № 227 ЮФ
«11» 05 2026 р.

агресії та проводить широкомасштабні заходи із забезпечення оборони та національної безпеки, питання дотримання принципу верховенства права у кримінальному праві є одним з ключових.

Будь-які сучасні наукові дослідження, спрямовані на розкриття змісту принципу верховенства права у кримінальному праві, сприяють формуванню сталих підходів до тлумачення кримінально-правових норм та забезпеченню єдності правозастосовної практики. Це, у свою чергу, має важливе значення для підвищення якості кримінального законодавства, усунення наявних прогалин і колізій та загалом для підвищення ефективності кримінально-правового регулювання.

За таких умов цілком обґрунтованим є звернення дисертантки до комплексного дослідження принципу верховенства права у кримінальному праві. Незважаючи на значну кількість наукових праць, присвячених як загальним засадам кримінального права, так і окремим його принципам, проблематика змісту та особливостей реалізації принципу верховенства права залишається недостатньо розробленою, що й зумовлює наукову та практичну значущість обраної теми.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій, які сформульовані у дисертації, підтверджено теоретичною та методологічною базою дослідження, критичним аналізом та узагальненням наукових підходів, розбором законодавства та практики в сфері кримінального права.

Слід відмітити чітке визначення дисертанткою об'єкта та предмета свого дослідження, оскільки правильне розуміння останніх дозволило здобувачці зробити свої наукові ідеї цілісними та обґрунтованими.

В ході дослідження здобувачкою використовувався у взаємозв'язку широкий спектр загальнонаукових та спеціальних методів відповідно до поставленої мети і завдань, об'єкта та предмета дисертації.

Обґрунтованість висновків дослідження підтверджується наявністю інформації про можливість використання результатів дослідження у:

правотворчості – для вдосконалення чинного кримінального законодавства України; науково-дослідній діяльності – під час подальших досліджень принципу верховенства права у кримінальному праві; правозастосуванні – під час розгляду уповноваженими суб'єктами кримінальних справ; освітньому процесі – під час викладання навчальних дисциплін та підготовки матеріалів до них.

Питання, які розглядаються в дисертації, розкрито на досить високому методологічному рівні. Дисертанткою проаналізовано широкий спектр вітчизняних і зарубіжних наукових праць з окресленої проблематики, що свідчить про поглиблений аналіз піднятих у робот питань.

Крім того, з дисертації вбачається, що здобувачкою було використано не тільки наукові праці, а й судову практику, що дозволило отримати високий ступінь обґрунтованості отриманих наукових положень, висновків та рекомендацій.

З аналізу дисертації випливає, що здобувачка в результаті проведення свого дослідження досягнула визначеної мети та виконала поставлені на початку завдання. Сформульовані положення, висновки та рекомендації є досить аргументованими, оригінальними, відповідають вимогам сьогодення та можуть бути застосовані на практиці.

Структура дисертації доволі продумана і відповідає тим завданням, які ставилися на початку дослідження. Дисертація складається з анотації (українською та англійською мовами), переліку умовних скорочень, вступу, трьох розділів, які вміщують дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

Загальний обсяг дисертації складає 211 сторінок. Список використаних джерел налічує 286 найменувань.

Перший розділ дисертації присвячено загальнотеоретичним аспектам принципу верховенства права. Здобувачем з'ясовано сучасний стан наукової розробленості обраної проблематики в Україні, проаналізовано наявні доктринальні підходи до розуміння принципів права загалом та принципу

верховенства права зокрема. Встановлено, що тлумачення цього принципу не є уніфікованим, оскільки в науковій літературі представлені різні, подекуди конкуруючі позиції щодо його змісту та складових елементів.

Авторкою приділено значну увагу розкриттю сутності принципу верховенства права, визначенню його місця у загальноправовій площині, а також особливостям його прояву у кримінальному праві. Крім того, у межах розділу здійснено звернення до зарубіжного досвіду та іноземних підходів до тлумачення принципу верховенства права, що дозволило розширити теоретичну базу дослідження та окреслити основні тенденції його розуміння у закордонному правовому дискурсі.

Другий розділ дисертації охоплює дослідження принципу верховенства права та його функціонального призначення у межах галузі кримінального права. У цьому розділі авторкою здійснено перехід від загальнотеоретичного аналізу до галузевого рівня, що дозволило конкретизувати прояви принципу верховенства права у кримінально-правових аспектах та сформувати його кримінально-правове значення. Крім того, авторкою було досліджено місце принципу верховенства права у системі принципів кримінального права та його співвідношення з останніми.

Також в цьому розділі проаналізовано взаємодію принципу верховенства права з окремими джерелами кримінального права з урахуванням історико-правового та порівняльно-правового аспектів. Розглянуто особливості закріплення та розвитку цього принципу в різні історичні періоди, а також окреслено підходи до його розуміння та реалізації у зарубіжних правових системах.

Загалом другий розділ має важливе значення для розкриття сутності принципу верховенства права саме у кримінальному праві та формує теоретичне підґрунтя для аналізу у наступному розділі дослідження.

У третьому розділі дисертації авторка переходить від теоретичного осмислення досліджуваного принципу до з'ясування особливостей його

впливу на нормотворчу діяльність та правозастосовну практику, що дозволяє розкрити його прикладне значення.

Досліджено вплив принципу верховенства права на окремі інститути та субінститути кримінального права. Зокрема, проаналізовано, яким чином вимоги цього принципу відображаються у регулюванні кримінальної відповідальності, призначенні покарання, а також в інших елементах кримінально-правового механізму.

Окремі підрозділи присвячено проблемам подолання колізій та прогалин у кримінальному праві крізь призму принципу верховенства права, а також питанням тлумачення та застосування норм кримінального права з врахуванням вимог досліджуваного принципу. Окрема варто зауважити, що в цьому розділі проілюстровано чимало практичних ситуацій, в яких принцип верховенства права виступає орієнтиром в ході правозастосовної діяльності.

Загалом третій розділ має прикладний характер і демонструє, що принцип верховенства права виступає не лише декларативною засадою, а й дієвим інструментом впливу в механізмі кримінально-правового регулювання.

У висновках за результатами дослідження загалом сформульовано низку положень теоретико-методологічного характеру, а також пропозицій і рекомендацій, що мають вагоме значення для вдосконалення положень науки кримінального права.

Таким чином, структурно дослідження побудовано логічно, розділи і підрозділи пов'язані між собою.

Мета і завдання, визначені автором у вступі, відповідають змісту дослідження та загальним висновкам, а всі висновки та рекомендації, зроблені ним, об'єднані провідною ідеєю вдосконалення кримінального права через призму принципу верховенства права.

Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, значною мірою зумовлена актуальністю обраної теми та обґрунтованістю здійснених напрямків дослідження. Вона

проявляється як у загальному підході до осмислення проблематики принципу верховенства права у кримінальному праві, так і у запропонованих авторкою шляхах вирішення низки важливих теоретичних і практичних питань.

У дисертації вперше у вітчизняній юридичній науці здійснено комплексне дослідження принципу верховенства права та особливостей його реалізації у кримінальному праві. Обґрунтовані авторкою теоретичні положення та висновки мають істотне значення як для подальшого розвитку кримінально-правової доктрини, так і для вдосконалення практики тлумачення і застосування кримінального законодавства.

Важливим елементом наукової новизни є те, що на підставі аналізу правозастосовної практики авторкою виявлено низку системних проблем, які виникають при застосуванні кримінально-правових норм, та запропоновано комплекс узгоджених правил їх подолання. Зокрема, аргументовано доцільність орієнтації правозастосувача на пріоритет норм ратифікованих міжнародних договорів у разі їх колізії з положеннями КК України, а також на застосування тієї кримінально-правової норми, яка забезпечує найбільш сприятливе становище для особи у випадку суперечностей між нормами кримінального права.

Окремо слід відзначити удосконалення правил використання практики Європейського суду з прав людини при вирішенні кримінальних справ. Авторкою обґрунтовано необхідність відходу від формального, фрагментарного та вибіркового підходу до застосування відповідних правових позицій та запропоновано більш системний і послідовний механізм їх врахування з урахуванням змісту принципу верховенства права.

У роботі враховано положення як національного, так і зарубіжного законодавства, проаналізовано теоретичний матеріал, що стосується тематики роботи.

Переважна більшість положень, винесених на захист, є новими або містять істотні елементи наукової новизни, що свідчить про самостійний

характер проведеного дослідження та його значний теоретико-практичний потенціал.

Повнота викладу положень дисертації в роботах, опублікованих автором. Основні наукові результати дисертації відображено у 7 публікаціях, з яких: 4 – статті в наукових фахових виданнях України з юридичних наук, 3 – матеріали міжнародних науково-практичних конференцій.

Перелік наукових праць й аналіз їхнього змісту засвідчують, що наукові результати, висновки та рекомендації дисертаційного дослідження досить повно викладено у вітчизняних наукових фахових виданнях та пройшли апробацію на різних науково-практичних конференціях.

У роботі не виявлено ознак, що могли б поставити під сумнів самостійний характер виконаного автором дослідження. Дисертація оформлена у відповідності із чинними нормативними вимогами для такого різновиду наукових робіт. Робота виконана державною мовою з дотриманням наукового стилю викладення матеріалу. Таким чином, можна стверджувати, що дисертація виконана здобувачем самостійно, а сформульовані в ній положення і висновки обґрунтовано на основі особистих досліджень автора.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації. В цілому позитивно оцінюючи дисертацію Лисак А.А. «Принцип верховенства права в кримінальному праві», слід зазначити, що деякі її положення є спірними та потребують додаткової аргументації.

1. У дисертації обґрунтовується положення про системоутворюючий характер принципу верховенства права, який, за позицією авторки, інтегрує інші принципи кримінального права та визначає їх змістовне наповнення. Такий підхід є концептуально цікавим, однак водночас викликає певні дискусійні питання.

Зокрема, у вітчизняній науці кримінального права традиційно домінує підхід, відповідно до якого принципи кримінального права розглядаються як відносно самостійні та рівнозначні за своєю юридичною природою, кожен з яких виконує власну функцію у механізмі правового регулювання. Таким

чином, в цьому контексті надання принципу верховенства права статусу системоутворюючого може розглядатися як певне відхилення від усталених наукових уявлень. У зв'язку з цим потребує додаткового обґрунтування питання про те, чи не призводить такий підхід до фактичного «поглинання» або нівелювання самостійного змісту інших принципів кримінального права.

2. У дисертаційному дослідженні відсутній розділ (підрозділ), який би характеризував методологію дисертаційного дослідження авторки. Необхідно зазначити, що будь-яке наукове дослідження, починаючи від його творчого задуму до постановки проблеми і закінчуючи висновками та оформленням результату, відбувається з використанням певної методологічної бази, необхідної за даних умов та відповідно до поставлених цілей. Усі складові елементи наукового дослідження є основою методологічного апарату і сукупно являють собою інструментарій цілеспрямованого пізнання об'єктів, правових явищ та процесів. Значення методології наукового пошуку полягає в тому, що вона дає змогу систематизувати увесь обсяг наукового знання й створити умови для розроблення подальших ефективних напрямів дослідження. Використання методології у науковому дослідженні дає змогу впорядкувати отримані результати, розкрити можливості пошуку альтернативних шляхів вирішення поставленої проблеми, оцінити практичну цінність отриманих результатів, розвинути здатність до ведення наукових дискусій та сформувати інтелектуальні здібності особистості дослідника. Саме тому на наш погляд, виокремлення розділу, присвяченого методології дисертаційного дослідження надало б змогу більш комплексно вирішити завдання, поставлені авторкою у своїй роботі.

3. Перший розділ дисертаційного дослідження в цілому має виразний загальнотеоретичний характер і присвячений переважно формуванню концептуальних засад тлумачення принципу верховенства права. У ньому авторка ставить за мету з'ясувати зміст та загальні характеристики досліджуваного принципу. За таких умов зазначений розділ виконує функцію

теоретичного підґрунтя для подальшого дослідження, що, безумовно, є цінним у науковому плані, однак певною мірою розмиває фокус саме кримінально-правового аналізу, який є центральним у дисертації. Він значною мірою тяжіє до загальної теорії держави і права та порівняльного правознавства, формуючи базовий понятійний апарат, який надалі лише опосередковано використовується у кримінально-правовому контексті.

4. В другому розділі дисертантка приділяє окремий підрозділ взаємодії принципу верховенства права з окремими джерелами кримінального права з урахуванням історико-правового та порівняльно-правового аспектів. Водночас за своїм змістовним наповненням проведений здобувачкою аналіз значною мірою тяжіє до загального опису еволюції кримінального права, у результаті цього ускладнено прослідкувати історичну трансформацію принципу верховенства права у запропоновані авторкою часові періоди.

5. Дисертантка послідовно обґрунтовує доцільність застосування принципу верховенства права як інструменту, що забезпечує гнучке застосування норм кримінального права, зокрема у випадках колізій, прогалин або недосконалості законодавчого регулювання. Такий підхід загалом виглядає обґрунтованим і відповідає сучасним тенденціям розвитку правозастосовної практики. Разом із тим у роботі зазначена проблематика переважно розглядається крізь призму позитивного потенціалу такої гнучкості, тоді як її можливі негативні наслідки не отримали належного висвітлення. Зокрема, поза достатньою увагою залишено ризики, пов'язані з надмірним розширенням дискреції правозастосувача, серед яких особливе значення має ймовірність неоднакового тлумачення одних і тих самих кримінально-правових норм різними суб'єктами.

6. У дисертації використано значний масив судової практики, що, безперечно, є позитивним аспектом дослідження та свідчить про прагнення авторки підкріпити теоретичні положення прикладним матеріалом. Водночас звертає на себе увагу те, що наведені судові рішення охоплюють різні часові періоди, починаючи з 2008 по 2025 рр. Задля підвищення узгодженості та

актуальності емпіричної бази дослідження доцільно було б відбирати судові рішення за єдиним часовим критерієм, що надало б системного підходу до вирішення поставлених в роботі завдань.

7. За результатами проведеного дослідження авторкою запропоновано наступна редакція принципу верховенства права, як от: «Для здійснення цього завдання Кримінальний кодекс України, з врахуванням принципу верховенства права, визначає, які суспільно небезпечні діяння є кримінальними правопорушеннями та які покарання застосовуються до осіб, що їх вчинили».» Водночас, таке доповнення закону про кримінальну відповідальність не вносить ясності щодо визначення та розкриття природи та сутності принципу верховенства права, а лише зобов'язує правозастосовні органи брати до уваги означений принцип, що не вносить більше розуміння та/чи може призвести до формального підходу з боку вказаних органів під час застосування ними норм кримінального закону.

8. Дисертантка за результатами проведеного дослідження дійшла висновку, що принцип верховенства права має визначальне значення, тобто займає найвище місце в системі принципів, водночас, авторка не приділила достатньої уваги питанню конфлікту принципів та природі походження такого правового явища, не дослідила шляхи їх подолання. На наш погляд, критерієм відбору принципів для цього могла б слугувати соціальна сутність та практична значимість останніх, і першим в ієрархії загальноправових принципів кримінального права, на нашу думку, повинен виступати принцип справедливості. Вчені різних часів вважали, що справедливість – це внутрішня властивість і якість права, більш того, на їх думку, тільки право є справедливим. На користь обраної позиції свідчать і положення Загальної декларації прав людини, і Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, а також Протоколу № 6 до Європейської Конвенції про захист прав людини і основних свобод.

Саме принцип справедливості повинен виступати арбітром в ситуаціях, коли виникають певні протиріччя між іншими принципами

кримінальної відповідальності. Водночас в основі права як системи завжди лежить не одне вихідне положення, не один принцип, а принаймні кілька, причому вони не цілком збігаються за змістом. Вже за принципом справедливості, на другому місці, на наше переконання, повинні стояти два практично рівнозначних принципи: це принцип законності та принцип верховенства права.

9. Підрозділ, який присвячений вивченню міжнародного досвіду походження, використання та тлумачення принципу верховенства права, історії його становлення не має завершеного репрезентативного вигляду, авторкою не вказується фактори, за якими було відібрано досліджувані нею європейські держави, досвід яких з означеного питання був нею досліджений.

Викладені зауваження мають дискусійний характер і не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи. Дискусійні положення викликані інтересом до дослідження, новизною та актуальністю питань, які висвітлюються у дисертації.

Загальний висновок щодо дисертації. Загальний аналіз роботи свідчить про самостійність та цілісність проведеного дослідження, його актуальність, високий науковий рівень, теоретичне та практичне значення.

Дисертація Лисак А.А. є самостійним завершеним науковим дослідженням, в якому отримані нові науково обґрунтовані результати, спрямовані на вирішення наукового завдання, що має істотне значення для розвитку науки кримінального права та правозастосування.

Дисертація на тему «Принцип верховенства права в кримінальному праві», подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право», відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), що затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261, та Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про

присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, а її авторка, Лисак Ангеліна Андріївна, заслуговує на присудження їй ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ Олена БАБІКОВА

Підпис професора Бабікової Олени Гарасевко

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
Вх. № 2227 «47»
«14» 05 2026р.